

Är ett landskap enbart en utsikt?

Två frågor i och med införandet av landskapskonventionen i Sverige

CAMILLA ERIKSSON & ANDERS WÄSTFELT

Europarådets landskapskonvention (ELC) betonar särskilt värdet av en sammanhållen landskapspolitik som kan bidra till en förstärkning av demokratin. Vi delar uppfattningen att landskapskonventionen kan bidra till detta men ser samtidigt farhågor i det arbete som hittills utförts i samband med Sveriges införande av konventionen. Två aspekter kommer vi att ta upp i detta debattinlägg; dels uttolkningen av begreppet landskap i landskapskonventionen, dels förkärleken svenska landskapsarkitekter uppvisar för den brittiska landskapskaraktiseringsmetoden Landscape Character Assessment (LCA).

Syftet med landskapskonventionen är att ”främja skydd, förvaltning och planering av landskap” (Landskapskonventionen, artikel 3), med särskild betoning på att såväl värdefulla, spektakulära och vardagslandskap ska omfattas. Vidare ska envars individuella perspektiv på landskapet uttryckligen värnas (Landskapskonventionen).

År 2011 ratificerade Sverige den europeiska landskapskonventionen. Riksantikvarieämbetet (Raä) är ansvarig myndighet för införandet av landskapskonventionen i den svenska förvaltningen med dess tillämpningar. Raä har i skrivelser och arbetsmöten

visat upp det brittiska arbetet med landskapskaraktisering som föredömligt, där så kallade *Landscape Character Assessments* (LCA) tas fram. LCA-metoden har utvecklats av praktiker i Storbritannien som arbetat med natur- och kulturvårdsinventeringar. En LCA beskrivs som ”*a tool to identify what makes a place unique, and can serve as a framework for decision making that respects local distinctiveness. It also provides a mechanism by which local communities and other stakeholders can contribute towards the decisions that affect their local surroundings*” (Landscape Character Network, 2010). En LCA utförs i flera steg och bygger i princip på insamlande av tematiska kartor och fältkontroller (The Countryside Agency and Scottish Natural Heritage, 2002). Fältkontrollen utförs av den inventerande experten och är i regel enbart visuell och ickekommunikativ, i meningen att den inte bygger på intervjuer eller annan information än den fångad av expertens öga.

Vi ställer två frågor i detta inlägg. Vilket landskapsbegrepp utgår landskapskonventionen ifrån? Är Landscape Character Assessment verkligen den bästa metoden att använda i Sverige för att skapa underlag i arbetet med ELC?

En väl fungerande landskapspoli-

tik har potential att bli ett nytt förvaltningsverktyg i svensk politik som kan ge nya möjligheter till samsyn och helhetsperspektiv i en sektori-serad förvaltning. Exempelvis kan landsbygdens landskap gynnas av att en samlad hänsyn tas till jordbrukets, skogsbrukets, friluftslivets, rovdjurspolitikens och natur- och kulturvårdens intressen. En demokratisk och effektiv landskapsförvaltning är dock inte enkel att genomföra. En anledning till detta är landskapsbegreppets mångbottnade natur och den uttolkning av begreppet som genomsyrar landskapskonventionen. Istället för att gå till botten med hur landskap omformas i vår samtid så fokuserar landskapskonventionen på den individuella perceptionen av landskap. Detta är ur demokratisk synpunkt på ett sätt lovtvårt men på ett annat kan det komma att resultera i att arbetet med landskap så att säga att hamnar vid sidan om det ekonomiskt drivna produktionslandskap som ständigt omformas.

I landskapskonventionen definieras landskap som ”ett område, sådant som det uppfattas av människor och vars karaktär är resultatet av påverkan och samspel mellan naturliga och/eller mänskliga faktorer” (Landskapskonventionen, artikel 1a). I en senare passus i konventionen konstateras

att ”förändringar i världsekonomin i många fall påskyndar omvandlingen av landskapen” (Landskapskonventionen, inledning). Makten över landskapet och de framtida landskapen ligger alltså inte hos betraktaren såsom en tolkning av konventionen kan ge intryck av, utan hos världsekonomin omvandlande krafter. Vi menar att arbetet med införandet av landskapskonventionen genomsyras av en bristande förståelse och kunskap om hur landskap formas och omformas. Vi ser tendenser till att det är det urbana och visuella perspektivet som främst premieras, dvs att förståelsen för vad som är drivande faktorer bakom landskapsförändringarna saknas. I takt med globalisering och en minskad betydelse av svenskt jordbruk för matförsörjning så har intresset för och kunskaperna om markanvändning minskat, detta betyder dock inte att markanvändning är ointressant för medborgarna – utan bara att den pågår någon annanstans. Samtidigt har intresset för annan markanvändning såsom friluftsliv och rekreation fått ökad betydelse.

Landskap som utsikt kontra bruket av landskap

Den landskapsuppfattning som ligger i formuleringen i konventionens ”ett

område, sådant som det uppfattas av människor” (Landskapskonventionen, artikel 1a) är till sin natur relativistisk och kan närmast avledas från en anglosaxisk tradition inom landskapsgeografisk forskning. Den betonar de relativa uppfattningarna och karaktärerna som landskapets essens – inte själva bruket av landskapet. En nordisk uttolkning av begreppet utgår däremot från bruket och hävden, det vill säga markanvändning som nyckeln till förståelsen av landskap. Det finns en överhängande risk att arbetet med landskapskonventionen i Sverige enbart kommer att handla om perception och gestaltning och inte om hävd och de processer som driver markanvändningsförändringar. I den svenska implementeringen av landskapskonventionen vore det naturligt att med utgångspunkt i den långa forsknings-tradition som finns inom landskapsgeografi och det särskilda nordiska landskapsbegreppet fråga sig hur det *landskap som vi både lever av och genom* kan studeras integrerat. Vilket perspektiv man väljer att utgå ifrån vid implementeringen styr vilka metoder som används för analysen av landskap.

Vi hävdar att LCA-metoden, som vilar på bedömningar av landskapets karaktär, innebär ett försök att precisera landskapets innersta väsen på

ett sätt som är problematiskt. LCA-metoden strävar efter att experter ska fastställa vissa element i landskapet som autentiska och identitetsbärande. Detta länkas vidare till ett förtingligande då värderingen av landskapet görs baserad på dess lämplighet för konsumtion – exempelvis för turism, rekreation eller som vy. Landskap framställs som homogena och konfliktfria, ibland också idylliska. Vi menar att det är helt avgörande att landskapsförvaltningen istället baseras på en *förståelse* för hur landskap utgör en resurs samt hur de *hävdas, levs i, nyttjas*, och *omformas* av människor med ibland samstämmiga och ibland motsatta intressen.

LCA-metodens demokratiska underskott

En LCA resulterar i en beskrivning av ett utsnitt av ett landskap som består av olika lager fyllda med attribut som vatten, bebyggd miljö, vegetation, berggrund, jordbruksaktiviteter och så vidare. Slutresultatet av en LCA är alltså en kombination av zoner och kategorisering av jordytan baserade på expertens värdering av olika landskapselement. Vi menar att zoner, det vill säga själva avgränsningen eller utsnittet av landskap är ett försök att fånga eller frysa tiden.

Zonering resulterar i artificiella gränser vilka som bäst kan erbjuda ögonblicksbilder av homogena områden vid en viss tidpunkt. Själva homogeniteten, eller den avgränsande faktorn, bestäms ofta utifrån enbart ett av de inventerade lagren, exempelvis berggrunden, topografin eller täthet eller andra egenskaper i befolkningssammansättningen. De kategoriseringar och fixeringar som görs när ett LCA-landskap analyseras fram är inte hållbara om man samtidigt argumenterar för att vars och ens perspektiv ska vara lika viktiga. Det går inte heller att använda som underlag för processuella analyser och utgör med sin prioritering av vilka element som är viktiga också ett maktutövande som kommer att påverka vilken utveckling som sker i framtiden.

Det finns en viktig men ofta förbi-sedd maktaspekt i alla försök att utöva zonering – vissa aktörer eller brukare sätts i fokus och ges mer betydelse än andra, inom gränser som dras av den rationalitet som vissa aktörer eller en viss tidsperiod premierar. Det kan vara nutid men det kan också, när det gäller exempelvis skydds- eller bevarandeåtgärder, vara historiska tidsperioder som av en eller annan anledning är mer uppskattade eller mer väldokumenterade. Exempelvis utgör det sena 1800-talets och tidiga 1900-talets landskap ofta en utgångspunkt för bevarandeåtgärder i Sverige. Denna tidsperiod är väldokumenterad då den sammanföll med den tekniska

utvecklingen inom fotografering. Under denna period nådde också uppodlingen av mark sin absolut största utbredning, och nationalromantiken präglade förhållningssättet till landsbygd och landskap bland den urbana befolkningen.

Zonering och urval bär på en mycket viktig demokratiaspekt på rumslig planering, då planeringen utförs av byråkrater, inte folkvalda politiker. I en modern nationalstat framställs byråkraters rapporter som neutrala och objektiva, vilket legitimerar att politiska beslut fattas med dem som underlag. På samma sätt kommer också de avgränsningar och definitioner som görs i en LCA att ge reella effekter på maktförhållanden på olika platser i Sverige. Detta är en mycket viktig *politisk* fråga – för viktig för att maskeras som en *byråkratisk* fråga.

I Sveriges implementering av landskapskonventionen behövs en öppen debatt kring vilket landskapsbegrepp som är utgångspunkten och en inventering av möjliga metoder för inventering, uppföljning och karakterisering. Det krävs också en debatt kring om landskapskarakterisering överhuvudtaget kan bli ett demokratiskt verktyg och i så fall hur? Man bör ta tillfället i akt och vidga vyerna bortom LCA vad gäller lämpliga metoder och angreppssätt, exempelvis erbjuder kvalitativa metoder för deltagandekartering och fokusgruppsdiskussioner sådana möjligheter. Så kallade Public

Participatory GIS (Geographical information system) samt flyg- och satellitbilder bär också på en potential som är i princip oprövad vad gäller en landskapsanalys som beaktar hela landskapet i social och kulturell mening.

Referenser

- Europarådet, 2000. Europeisk landskapskonvention. *European Treaty Series No. 176*. Florence: Europarådet.
- Landscape Character Network, 2010. About the LCN. <http://www.landscapecharacter.org.uk/node/1>. Hämtad 2011-03-10.
- The Countryside Agency and Scottish Natural Heritage 2002. *Landscape Character Assessment: Guidance for England and Scotland*. Gloucestershire: The Countryside Agency.

CAMILLA ERIKSSON är magister i geografi och doktorand vid institutionen för stad och land, Sveriges lantbruksuniversitet, SLU, Ultuna.

camilla.eriksson@slu.se

ANDERS WÄSTFELT är fil. dr i kulturgeografi och forskarassistent vid avdelningen för agrarhistoria, institutionen för ekonomi, Sveriges lantbruksuniversitet, SLU, Ultuna.

anders.wastfelt@slu.se